

Słownictwo wypowiedzi pisemnych uczniów klas początkowych (z badań nad opowiadaniem i opisem)

Najważniejszym warunkiem sprawnego porozumiewania się jest prawidłowe opanowanie języka przez dziecko. Język pełni wiele funkcji, jednak najważniejszą wydaje się być funkcja komunikatywna, która pozwala nawiązać kontakt nadawcy z odbiorcą. Wielu badaczy (Kaczmarek, Chomsky) uważa, że człowiek rodzi się z wrodzonym mechanizmem przyswajania języka — mowa. Mówienie bowiem jest sposobem użycia języka, a „zapisywanie określonych dźwięków za pomocą symboli graficznych jest zawsze zabiegiem pochodnym”¹.

Zenon Klemensiewicz w kształceniu się mowy wyróżnia dwa toki: *naturalny*, który rozumiany jest jako rozwijanie kontaktów interpersonalnych wiążących się ze zdobywaniem doświadczenia życiowego, i *edukacyjny*, czyli nabywanie umiejętności językowych dzięki istniejącemu systemowi szkolnemu².

Rozwój mowy może być rozpatrywany w aspekcie ilościowym, mówiącym o tym, jaki jest zasób używanych słów, i w aspekcie jakościowym, dotyczącym rozwoju gramatycznych form językowych. Dlatego też wraz z wiekiem dziecka zmianom ilościowym towarzyszą zmiany jakościowe. Wzrasta zasób słownika biernego (wyrazy, których znaczenie uczeń rozumie, ale nie posługuje się nimi, gdy się wypowiada) i czynnego (bogactwo wyrazów, które dziecko używa zarówno w wypowiedziach ustnych, jak i pisemnych).

---

¹ Z. Bokszański, A. Piotrowski, Ziółkowski M., *Socjologia języka*, Warszawa 1977.

² Z. Klemensiewicz, *Jak charakteryzować język osobniczy* [w:] *Składnia, stylistyka, pedagogika językowa*, Warszawa 1982.

Ida Kurcz twierdzi, iż rozwój języka dziecka jest uwarunkowany biologicznie, społecznie i kulturowo oraz wiąże się ściśle z całokształtem jego życia psychicznego. Dziecko opanowuje język od strony dźwiękowej, gramatycznej oraz semantycznej (co dany wyraz oznacza). Uczy się fonetyki, gramatyki, ortografii, fleksji. Wiadomości przyswaja na drodze kształtowania sprawności w zakresie mówienia, czytania i pisania. Umiejętności te dziecko nabywa wraz z przekroczeniem progu szkolnego. Wcześniej przyswajało sobie język poprzez naśladownictwo z najbliższego otoczenia, jakim jest przede wszystkim rodzina. W przedszkolu zaczyna liczyć się grupa rówieśnicza, która ma wpływ na ewolucję języka, którym się wcześniej dziecko posługiwało³. W wieku około 4–6 lat „jest językowo dorosłym człowiekiem”⁴, czyli w zasadzie ma opanowaną mowę, tak zwany „pierwszy język człowieka”⁵.

Szkoła znacząco oddziałuje na zmianę sposobu mówienia. Realizuje systematycznie program z zakresu wiedzy o języku ojczystym. Głównym bowiem celem nauczania języka polskiego jest wdrażanie do posługiwania się językiem ogólnopolskim, kształtowanie sprawności w zakresie mówienia, czytania i pisania. W szkole dziecko wzbogaca swój zasób leksykalny, urozmaica się jego repertuar językowy. Dzięki specjalnym zabiegom szkolnym, a mianowicie: ćwiczeniom słownikowo-frazeologicznym i syntaktycznym, czytaniu i opracowywaniu tekstów, ćwiczeniom w mówieniu i pisaniu oraz ćwiczeniom gramatyczno-ortograficznym z elementami wiedzy o języku, poznaje liczne warianty stylistyczne, które umożliwią, że język będzie piękny i bogaty, a także poprawny pod każdym względem. „Bogactwo lub ubóstwo leksykalne decyduje o stopniu precyzji wypowiedzi, która odgrywa ważną rolę w procesie porozumiewania się”⁶.

Wychowanie w szkole, przy wykorzystaniu różnych metod, form i środków, oddziałuje na sprawność językową dzieci. Dużą rolę przypisuje się atmosferze, jaka panuje na lekcji, stosunkom interpersonalnym oraz przede wszystkim żywemu słowu nauczyciela, który jest wzorem i autorytetem zachowań werbalnych dla dziecka w młodszym wieku szkolnym. Żywe słowo

---

³ I. Kurcz, *Psycholingwistyka*, Warszawa 1976.

⁴ Ch. F. Hockett, *Kurs językoznawstwa współczesnego*, Warszawa 1988, s. 413.

⁵ A. Wierzbicka, P. Wierzbicki, *Praktyczna stylistyka*, Warszawa 1970, s. 9–10.

⁶ E. Laskowski, E. Polański, *Sposoby kształtowania słownictwa uczniów [w:] Z teorii i praktyki dydaktycznej języka polskiego*, nr 5, prace naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Katowice 1984, s. 221.

jest jedną ze strategii zdobywania wiedzy, kształtowania umiejętności językowych. Wywołuje ono głębokie przeżycia emocjonalne. Halina Mystkowska interpretuje żywe słowo jako „...jeden ze sposobów wychowawczych i dydaktycznych w kształceniu mowy i myślenia dziecka”⁷. Już I. Tenner uważał, że elementem techniki żywego słowa jest forma dźwiękowa, która nie zawsze jest jednak adekwatna do treściowej i emocjonalnej warstwy wypowiedzi. Forma dźwiękowa powoduje, że wypowiedź staje się bardziej plastyczna, a rozumienie i zapamiętanie tekstu wydaje się być łatwiejsze. W zależności od artykulacji, dykcji, akcentu, pauzy, barwy, tonu i siły głosu oraz tempa wypowiedź może wywierać na odbiorcy pozytywny bądź też negatywny stosunek⁸.

Umiejętności w posługiwaniu się językiem kształcimy poprzez organizowanie sytuacji pobudzających swobodne wypowiedzi uczniów, przywołujemy to, co je interesuje z otaczającej rzeczywistości, materiał, który pobudzi do mówienia i pisanie, wyzwalaając zaciekawienie i przeżycia emocjonalne. Należy „wdrażać uczniów do umiejętności postrzegania i oceniania stosunków w poznawanej rzeczywistości i odpowiedniego językowego ich transformowania”⁹. I. Dąbska pisze, że język to operator poznawczy (1967). W myśl tego dzieci powinny posiadać taki zasób słownikowy i syntaktyczny danej rzeczywistości, aby potrafiły dokonać jej analizy, odnaleźć stosunki, jakie w niej zachodzą.

Język dziecka w klasach niższych jest różny. Tak jak każdy uczeń stanowi indywidualność w procesie edukacji, tak i mówi inaczej, odmiennie aniżeli rówieśnicy, a zatem na poziomie odpowiadającym jego rozwojowi. Rozwój języka dla jednostki jest odrębnym procesem i przebiega w zależności od jego właściwości intelektualnych.

„Mowa dziecka w wieku wczesnoszkolnym jest bardzo zróżnicowana”¹⁰. Mając na uwadze poszczególne oddziały klasowe, poczynając od grupy zerowej, dzieci posiadają dość duży zasób przymiotników i liczebników. „Na początku klasy I w swobodnych wypowiedziach dziecka przeważają związki zdań pojedynczych i pojedynczych rozwiniętych, a siła i tempo mowy są nierównomierne”¹¹. Przekraczając drugi stopień szkoły podstawowej, dziecko

---

⁷ H. Mystkowska, *Żywe słowo w pracy z dziećmi 6–7 letnimi*, Warszawa 1968, s. 51.

⁸ I. Tenner, *Technika żywego słowa*, Lwów 1906.

⁹ M. Bober-Pełzowska, *Rozwijanie mowy uczniów klas niższych*, Warszawa 1983, s. 99.

¹⁰ S. Kowalski, *Rozwój mowy i myślenia dziecka*, Warszawa 1962, s. 101.

¹¹ S. Kowalski, *Rozwój mowy...*, dz. cyt., s. 97.

płynnie formułuje zdania, które są bogatsze i bardziej precyzyjne. W klasie III dzieci dochodzą do perfekcji.

Sprawne posługiwanie się językiem, czyli dobre przyswojenie języka ojczystego, warunkuje egzystencję każdego człowieka, małego dziecka, a także aktywne i twórcze uczestnictwo w życiu dorosłych. Przychyłam się do stwierdzenia Z. Klemensiewicza o sprawności mówienia, że zdolność ta „oddaje nieocenione usługi w nabywaniu nowej wiedzy, określeniu własnego środowiska, w dyskusji i polemice, w najrozmaitszych sytuacjach życia prywatnego i publicznego, w działalności politycznej i społecznej, w kręgu zawodowym i towarzyskim, przy nauce i zabawie”¹².

Badania nad słownictwem wypowiedzi uczniów klas II

Z rozwojem procesu mowy i myślenia ściśle związane są formy wypowiedzi. Zarówno te samorzutne i swobodne, jak i kierowane służą wyrażeniu myśli. Nauczyciel powinien więc już od pierwszych dni pobytu dziecka w szkole wdrażać je do poprawnego formułowania tych wypowiedzi i używania słownictwa literackiego. Z kształceniem językowym w zakresie form wypowiedzi związane są ćwiczenia słownikowe, prowadzące do nabycia umiejętności nazywania niektórych stanów, stosunków przestrzennych, kształcące umiejętność poprawnego posługiwania się środkami leksykalnymi w zależności od celu wypowiedzi i sytuacji komunikacyjnej.

Dziecko, tak samo jak dorosłych, otaczają zewsząd słowa. Ich potok dobiega z różnych stron. Słyszą je, wypowiadają, dzięki nim poszerzają wiedzę o świecie. Nawet rozmyślania odruchowo ubiera się w słowa. Układane są one zazwyczaj machinalnie. Słownictwo to drugi, obok gramatyki, podstawowy składnik języka. Jest ono swego rodzaju magazynem znaków językowych, z którego czerpie się wyrazy w procesie mówienia i pisania. Wyrazy nazywają jakieś wyodrębnione elementy otaczającego nas świata, mają zrozumiałe znaczenia dla ludzi mówiących tym samym językiem. Całe

---

¹² Z. Klemensiewicz, *O potrzebie kształcenia sprawności mowy* [w:] *Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu w szkole średniej*, red. I. Kijas, Warszawa 1967, s. 23.

bogactwo świata ma swoje odbicie w zasobie leksykalnym języka, a wiedzę o nim formułuje się w słowach¹³.

Założeniem badawczym prowadzonych przeze mnie badań było stwierdzenie, na jakim etapie rozwoju leksykalnego znajdują się uczniowie w edukacji wczesnoszkolnej — w tym przypadku — w klasie drugiej.

Postępowaniem badawczym objęłam uczniów klas drugich dwóch środowisk — miejskiego i wiejskiego. Populację badawczą stanowiło 423 uczniów, z czego 213 z klas miejskich i 210 ze szkół wiejskich. Badania prowadzono w szkołach podstawowych w Bydgoszczy (SP 15, 19, 25, 65); Grudziądzu (SP 21); Więcborku (SP 1); Wyszku (SP 1); Włocławku (SP Muzyczna) oraz w szkołach wiejskich w Runowie Krajeńskim, Janowcu, Trzebiegoszczy, Wielkim Dworze, Bysławiu, Bądkowie, Cerkwicy.

Badania miały charakter indywidualny. Każde dziecko redagowało samodzielnie dwie formy wypowiedzi: opowiadanie na podstawie ilustracji oraz opis swojej ulubionej zabawki.

Leksykalny charakter moich badań wymaga określenia dwóch pojęć, które będą występować podczas ilościowej analizy zebranego materiału. Są to: słownik i tekst¹⁴. Słownik jest to zasób wszystkich haseł wyrazowych w wypowiedzi uczniów, natomiast tekst to zasób użyć tych haseł.

Zredagowane przez badanych uczniów wypowiedzi zostały poddane dokładnej analizie ilościowej i jakościowej pod względem zawartego w nich słownictwa. Szczegółowe badanie struktury słownictwa dzieci dotyczyło poszczególnych części mowy, jakimi posługiwały się podczas redagowania opowiadań i opisów. Wszystkie użyte przez uczniów wyrazy zostały przydzielone do poszczególnych kategorii części mowy według ich klasycznego podziału na dziesięć klas funkcjonalnych¹⁵. Zawartość leksykalną opowiadań uczniów z podziałem na części mowy prezentuję w tabelach 1–3.

---

¹³ Podracki, 1993, s. 174.

¹⁴ Określenie to przyjmuję za M. Zarębiną (1980) oraz H. Borowiec (1996).

¹⁵ *Encyklopedia języka polskiego*, 1994, s. 41.

Tabela 1.

Zestawienie częstości użycia części mowy w redagowanych wypowiedziach pisemnych w formie opowiadania (słownik)

Części mowy	Miasto			Wieś		
	Słownik	%	Ranga	Słownik	%	Ranga
Rzeczowniki	235	33,7	1	227	34,6	1
Czasowniki	157	22,4	2	167	25,4	2
Przymiotniki	128	18,3	3	90	13,7	3
Przysłówki	61	8,7	5	57	8,6	5
Zaimki	65	9,3	4	66	10,0	4
Liczebniki	18	2,5	7	13	2,0	8
Przymyki	20	2,9	6	18	2,8	6
Spójniki	14	2,0	8	14	2,1	7
Partykuły	2	0,3	9	3	0,6	9
Wykrzykniki	0	0,0	10	2	0,3	10
Razem	700	100		657	100	

Tabela 2.

Zestawienie częstości użycia części mowy w redagowanych wypowiedziach pisemnych w formie opowiadania (tekst)

Części mowy	Miasto			Wieś		
	Tekst	%	Ranga	Tekst	%	Ranga
Rzeczowniki	3881	37,2	1	3198	35,6	1
Czasowniki	2094	20,1	2	1783	19,8	2
Przymiotniki	952	9,1	4	757	8,4	4
Przysłówki	309	2,9	7	464	5,2	7
Zaimki	719	6,9	5	685	7,6	5
Liczebniki	245	2,4	8	171	1,9	8
Przymyki	1698	16,3	3	1393	15,5	3
Spójniki	525	5,0	6	526	5,9	6
Partykuły	10	0,1	9	11	0,1	9
Wykrzykniki	0	0,0	10	2	0,02	10
Razem	10433	100		8990	100	

Tabela 3.

Porównanie wyników badań w zakresie opowiadania

Części mowy	Słownik %		Tekst %	
	Miasto	Wieś	Miasto	Wieś
Rzeczowniki	33,7	34,6	37,2	35,6
Czasowniki	22,4	25,4	20,1	19,8
Przymiotniki	18,3	13,7	9,1	8,4
Przysłówki	8,7	8,6	2,9	5,2
Zaimki	9,3	10,0	6,9	7,6
Liczebniki	2,5	2,0	2,4	1,9
Przymyki	2,9	2,8	16,3	15,5
Spójniki	2,0	2,1	5,0	5,9
Partykuły	0,3	0,6	0,1	0,1
Wykrzykniki	0,0	0,3	0,0	0,02

Przeprowadzona analiza poszczególnych części mowy użytych przez uczniów w redagowanych opowiadaniach pozwala stwierdzić, że najczęściej występującą grupą wyrazów w obu środowiskach były rzeczowniki oraz czasowniki, i to zarówno w przypadku słownika, jak i tekstu. Te części mowy osiągnęły bowiem we wszystkich zestawieniach odpowiednio rangę 1 i 2. Widoczny jest również niski wskaźnik użycia przymiotników i przysłówków, spowodowany najprawdopodobniej większym skupieniem uwagi przez badanych na czynnościach postaci w redagowanej wypowiedzi. Bardzo niską frekwencję zanotowano w przypadku pozostałych części mowy — a szczególnie jeśli chodzi o partykuły i wykrzykniki. Te ostatnie mogą przecież doskonale wzbogacić dynamizm opowiadanego zdarzenia, a jak wynika z zebranych danych — na 423 uczniów w tekście wystąpiły jedynie dwa wykrzykniki.

Zebrany materiał faktograficzny wskazuje, że w przypadku rzeczowników najczęściej używanymi w wypowiedziach dzieci były rzeczowniki konkretne żywotne — nazwy osób (dziecko, pani, chłopiec) i rzeczowniki konkretne nieżywotne — nazwy przedmiotów (piłka, drzewo). Jeśli natomiast spojrzeć na czasowniki, okazuje się, że dominują tu czasowniki czynnościowe (było ich ponad 60%), które zresztą w przypadku opowiadania zajmują nadrzędne miejsce. Najczęściej powtarzały się wyrazy: b a w i ć, g r a ć. Nad-

mierne używanie przymiotników w opowiadaniach nie jest wskazane, choć pełnią one w tej formie wypowiedzi znaczącą rolę. Pozwalają bowiem na nadanie utworom barwy uczuciowej, charakteryzują cechy i mogą uwydatnić myśl autora. Rozpatrując przymiotniki używane przez dzieci w swych opowiadaniach, można stwierdzić, że dominującą rolę odegrały tu przymiotniki jakościowe, stanowiące około 70% wszystkich użytych przymiotników. Najczęściej powtarzały się tu takie wyrazy, jak: *mały, zielony, ciepły, piękna, wesoły*. W przypadku przysłówków najczęściej pojawiały się przysłówki jakościowe (ponad 55%): *bardzo, wesoło*. Zaimki były nieznacznie częściej używaną częścią mowy przez uczniów w opowiadaniach niż przysłówki. Dominują tu zaimki zwrotne (około 30%) — głównie zaimek *się*; zaimki pytajno-względne określone (około 25%) — głównie zaimek *k t ó r y* oraz zaimki wskazujące (około 20%) — głównie zaimek *ta*. Liczebniki, spójniki i przyimki odznaczają się podobną frekwencją w opowiadaniach. Wśród tych części mowy najczęściej pojawiały się liczebniki główne określone: *dwa, jeden* (ponad 65%); spójniki łączne *i, a* (ponad 95%) oraz przyimki wyrażające stosunki przestrzenne: *w, na* (prawie 70%). Jak stwierdzono wcześniej — partykuły i wykrzykniki pojawiały się sporadycznie, w opowiadaniach dzieci stanowią one jedynie ułamek procenta zawartych części mowy.

Tabela 4.

Zestawienie częstości użycia części mowy w redagowanych wypowiedziach pisemnych w formie opisu (słownik)

Części mowy	Miasto			Wieś		
	Słownik	%	Ranga	Słownik	%	Ranga
Rzeczowniki	539	47,9	1	381	47,8	1
Czasowniki	198	17,6	3	118	14,8	3
Przymiotniki	201	17,8	2	166	20,9	2
Przysłówki	39	3,5	5	35	4,4	5
Zaimki	78	6,9	4	61	7,7	4
Liczebniki	31	2,7	6	13	1,6	6
Przymki	20	1,8	7	13	1,6	6
Spójniki	19	1,7	8	9	1,1	8
Partykuły	1	0,1	9	1	0,1	9
Wykrzykniki	0	0,0	10	0	0,0	10
Razem	1126	100		797	100	

Tabela 5.

Zestawienie częstości użycia części mowy w redagowanych wypowiedziach pisemnych w formie opisu (tekst)

Części mowy	Miasto			Wieś		
	Tekst	%	Ranga	Tekst	%	Ranga
Rzeczowniki	2194	29,3	1	1797	26,7	1
Czasowniki	1706	22,7	2	1561	23,2	2
Przymiotniki	1251	16,7	3	1194	17,7	3
Przysłówki	183	2,4	7	198	3,0	7
Zaimki	1022	13,6	4	925	13,8	4
Liczebniki	81	1,1	8	64	1,0	8
Przymyki	643	8,6	5	599	8,9	5
Spójniki	404	5,4	6	375	5,6	6
Partykuły	15	0,2	9	4	0,1	9
Wykrzykniki	0	0,0	10	0	0,0	10
Razem	7499	100		6717	100	

Tabela 6.

Porównanie wyników badań w zakresie opisu

Części mowy	Słownik %		Tekst %	
	Miasto	Wieś	Miasto	Wieś
Rzeczowniki	47,9	47,8	29,3	26,7
Czasowniki	17,6	14,8	22,7	23,2
Przymiotniki	17,8	20,9	16,7	17,7
Przysłówki	3,5	4,4	2,4	3,0
Zaimki	6,9	7,7	13,6	13,8
Liczebniki	2,7	1,6	1,1	1,0
Przymyki	1,8	1,6	8,6	8,9
Spójniki	1,7	1,1	5,4	5,6
Partykuły	0,1	0,1	0,2	0,1
Wykrzykniki	0,0	0,0	0,0	0,0

Jak wynika z przedstawionych w tabelach 4–6 danych, podobnie jak w przypadku opowiadania, najczęściej używanymi w opisach częściami mowy były rzeczowniki. W tej formie wypowiedzi ta część mowy również uzyskała rangę 1. zarówno w przypadku określania słownika, jak i tekstu. Dwie następne w kolejności części mowy to czasownik i przymiotnik. Uzyskały one w przypadku słownika odpowiednio 2. i 3. miejsce, natomiast w zakresie tekstu odpowiednio 3. i 2. miejsce. W przypadku redagowanej wypowiedzi w formie opisu powtórzyła się prawidłowość z opowiadania również w zakresie używanych przez dzieci partykuł i wykrzykników. Te części mowy są nieużywane przez dzieci w ich wypowiedziach.

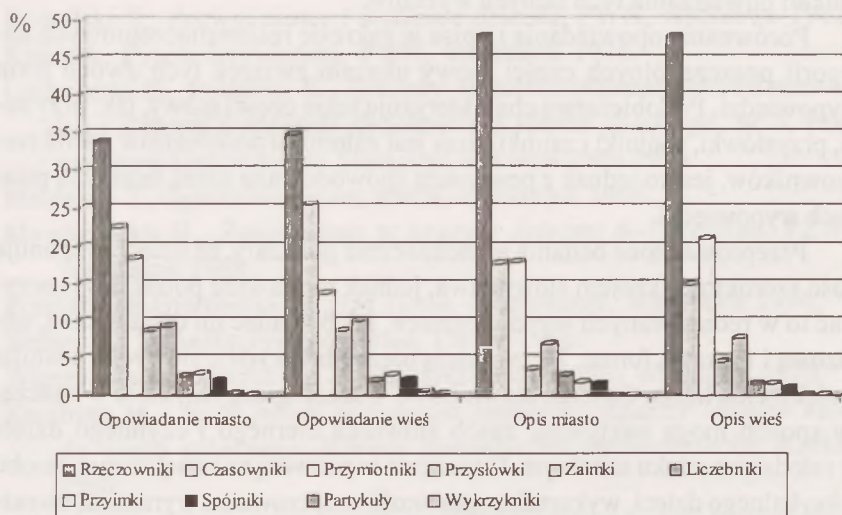
W zakresie rzeczowników najliczniej występowały rzeczowniki pospolite — nazwy przedmiotów. Takie wyrazy, jak na przykład *z a b a w k a*, *l a l k a*, *s a m o c h ó d*, stanowiły znaczny procent (ponad 64%) wszystkich rzeczowników użytych przez dzieci. Uczniowie, skupiając się na nazwach przedmiotów, powiązali je również z nazwami jakości, które są drugą z kolei najliczniejszą grupą w zakresie rzeczownika. Tu często powtarzały się wyrazy: *k o l o r*, *w i e l k o ś ć*. Ponieważ opis przedmiotu ukazuje obraz statyczny, najczęściej występują w nim czasowniki oznaczające stan i niezmienność. Czasowniki te występują w opisie przeważnie w czasie teraźniejszym. Potwierdzają to wyniki przeprowadzonych badań, gdzie ponad 64% czasowników użytych przez uczniów w opisach stanowią czasowniki stanowe, jak na przykład: *m i e ć*, *j e s t*, *l u b i ć*. Opis wykorzystuje przede wszystkim przymiotniki o najrozmaitszych odcieniach znaczeniowych. W przypadku opisów będących podstawą zbierania materiału faktograficznego najliczniejszą grupę stanowią przymiotniki jakościowe określające cechy inherentne przedmiotów. Stanowią one aż około 80% wszystkich przymiotników. W opisach dzieci często powtarzały się więc takie przymiotniki, jak: *u l u b i o n y*, *m a ł y*, *ł a d n y*, *p i ę k n y*, *k o l o r o w y*. Stosowanie przysłówków w opisie ma zasadnicze znaczenie. Dodają one wyrazistości znaczeniowej, obrazowej i uczuciowej czasownikom zastosowanym w tekście. Tę część mowy uczniowie stosowali jednak w swych opisach bardzo rzadko. Głównie były to przysłówki jakościowe, stanowiące aż około 77% wszystkich przysłówków. Powtarzały się tu najczęściej wyrazy: *b a r d z o*, *w e s o ł o*, *ł a d n i e*. Zaimki w przypadku opisów stanowiły dość liczną grupę wyrazów, o czym świadczyć może ich ranga 4. Spośród wszystkich kategorii zaimków najczęściej wykorzystywanymi przez dzieci były zaimki dzierżawcze, które stanowiły ponad 38% całości. Dominującym zaimkiem był tu oczywiście zaimek *m o j a*. Kolejne trzy części mowy: przyimki, liczebniki i spójniki

pojawiały się w wypowiedziach dzieci w formie opisu analogicznie jak w opowiadaniach. Poszczególne części mowy nie przekroczyły w zakresie słownika 2% ogółu wyrazów używanych przez uczniów w wypowiedziach. Wśród przyimków najczęściej pojawiały się przyimki wyrażające stosunki przestrzenne (ponad 55%), a wśród nich dominowały: **na**, **w**. Spójniki łączne stanowiły tu aż 96% wszystkich spójników używanych przez badanych. I podobnie jak to było w przypadku opowiadania, były to spójniki: **i**, **a**. Liczebników używanych przez dzieci było zdecydowanie więcej niż w przypadku opowiadania, ale również w odniesieniu do całości wypowiedzi frekwencja tych wyrazów nie jest znacząca. Najczęstszymi liczebnikami pojawiającymi się w pracach dzieci były liczebniki główne określone, które stanowią prawie 68% wszystkich liczebników. Jak w opowiadaniu, również i tu najczęściej były to liczebniki **d w a**, **j e d e n**. W redagowanych opisach pojawiła się tylko jedna partykuła: *nie*. Natomiast w tej formie wypowiedzi nie stwierdzono występowania wykrzykników.

Podobieństwa i różnice w zasobie leksykalnym badanych wypowiedzi pisemnych ukazane są na zamieszczonym wykresie 1.

Wykres 1.

Zestawienie słownika opowiadania i opisu

Wyraźnie widoczna jest na wykresie prawidłowość pokazująca zdecydowanie dominującą pozycję rzeczowników w wypowiedziach uczniów. Porównywalne ilości występują w zakresie czasowników i przymiotników w obu wypowiedziach. Te trzy części mowy stanowią łącznie ponad 70% wszystkich użytych w wypowiedziach wyrazów. Frekwencja pozostałych siedmiu części mowy z reguły nie przekracza 10%, a dodatkowo przyimki, spójniki, partykuły i wykrzykniki nie przekraczają 5%.

Podsumowanie

Przedmiotem badania były dwie formy wypowiedzi pisemnych: opowiadanie i opis. Obie wpływają w specyficzny sposób na bogacenie zasobu leksykalnego uczniów. Opis wpływał na bogacenie zasobu rzeczowników i przymiotników nazywających i określających kształty, wielkość, barwy, wyrazów oceniających, czasowników stanowych oraz wyrażen wskazujących na stosunki przestrzenne. Forma opowiadania natomiast sprawiła, iż uczniowie stosowali słownictwo wskazujące na następstwo w czasie, ożywiające relacje, określające okoliczności wydarzeń, oceniające. W obu wypowiedziach znalazło się całe bogactwo wyrazów, dzięki którym piszący unikali powtarzania tych samych wyrazów.

Porównanie opowiadania i opisu w zakresie realnoznaczeniowych kategorii poszczególnych części mowy ukazało związek tych dwóch form wypowiedzi. Podobieństwa charakteryzują takie części mowy, jak: przyimki, przysłówki, spójniki i zaimki. Brak jest natomiast podobieństw wśród rzeczowników, jest to jednak z pewnością spowodowane różną tematyką pisanych wypowiedzi.

Przeprowadzone badania jednoznacznie pokazały, że dzieci dysponują dość szerokim zakresem słownictwa, jednak nie zawsze potrafią wykorzystać to w redagowanych wypowiedziach, tak by nadać im dynamiczną, obrazową i ciekawą formę. Z pewnością niezbędny wydaje się być tu postulat zwiększenia liczby ćwiczeń słownikowo-frazeologicznych, które w znaczący sposób mogą uaktywnić zasób słownika biernego i czynnego dzieci w młodszym wieku szkolnym. Ćwiczenia te pozwolą na zwiększenie zasobu leksykalnego dzieci, wykształcą sprawność w operowaniu wyrazami, uwrażliwią na estetykę wypowiedzi i będą jednocześnie zapobiegać błędom leksykalnym.

Bibliografia

- Baczyńska H., *Metodyka języka polskiego w klasach 1–3 szkoły podstawowej*, Warszawa 1985.
- Bober-Pełzowska M., *Rozwijanie mowy uczniów klas niższych*, WSiP, Warszawa 1983.
- Boksański Z., Piotrowski A., Ziółkowski M., *Socjologia języka*, WP, Warszawa 1977.
- Borowiec H., *Słownictwo elementarzy a możliwości umysłowe dziecka*, UMCS, Lublin 1996.
- Dąbska I., *O narzędziach i przedmiotach poznania*, PWN, Warszawa 1967.
- Heinz A., *Język i językoznawstwo*, PWN, Warszawa 1988.
- Hockett Ch. F., *Kurs językoznawstwa współczesnego*, Warszawa 1988.
- Jaworski M., *Podręczna gramatyka języka polskiego*, WSiP, Warszawa 1987.
- Klemensiewicz Z., *Jak charakteryzować język osobniczy? [w:] Składnia, stylistyka, pedagogika językowa*, PWN, Warszawa 1982.
- Klemensiewicz Z., *O potrzebie kształcenia sprawności mowy [w:] Ćwiczenia w mówieniu i pisanu w szkole średniej*, red. I. Kijas, Warszawa 1967.
- Kowalski S., *Rozwój mowy i myślenia dziecka*, PWN, Warszawa 1962.
- Kurcz I., *Psycholingwistyka*, PWN, Warszawa 1976.
- Laskowski E., Polański E., *Sposoby kształtowania słownictwa uczniów [w:] Z teorii i praktyki dydaktycznej języka polskiego*, nr 5, prace naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach 1984.
- Milewski T., *Językoznawstwo*, PWN, Warszawa 1969.
- Mystkowska H., *Żywe słowo w pracy z dziećmi 6–7- letnimi*, PZWS, Warszawa 1968.
- Przetacznik-Gierowska M., *Od słowa do dyskursu*, Warszawa 1994.
- Tenner J., *Technika żywego słowa*, Lwów 1906.
- Wierzbička A., Wierzbički P., *Praktyczna stylistyka*, Warszawa 1970.
- Zarębina M., *Język polski w rozwoju jednostki. Analizy tekstów dzieci do wieku szkolnego. Rozwój semantyczny języka dziecka*, Kraków 1980.